

Sloboda izražavanja – presude Evropskog suda za ljudska prava

Bilten XVI: EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA I „UVREDA“

10. maj 2013.

Evropski sud za ljudska prava je razmatrao brojne slučajeve u kojima je morao da presudi da li je osuda zbog objavljivanja uvreda prekršila pravo na slobodu izražavanja. Prilikom razmatranja ovih slučajeva, on uzima u obzir nekoliko faktora:

- pravo na slobodu izražavanja štiti i izjave koje vrijeđaju, kao i neuvrjedljivi govor;
- da li je izjava u konkretnom slučaju predstavljala bezrazložan lični napad, i
- značaj debate o pitanjima od javnog interesa.

Sud je utvrdio da je upotreba nekih riječi, kao što su „fašista“ ili „idiot“, kada se koriste prilikom opisivanja političara koji je iznio provokativne primjedbe, skoro uvijek opravdana. Slično tome, utvrđeno je da osuda za „vrijeđanje“ vlade ili šefa države krši pravo na slobodu izražavanja. Međutim, uvrijedljivi govor usmjeren na ženu političara, posebno kada nije jasno kako te primjedbe doprinose debati o pitanju od javnog interesa, nije prihvatljiv. Presude koje slijede pružaju primjere odluka Evropskog suda za ljudska prava u ovim pitanjima.

1. Presude Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima „uvrede“

- *Skalka protiv Poljske* (predstavka br. 43425/98), 27. maj 2003: kazna od osam mjeseci zatvora zbog uvrjedljivog žalbenog pisma sudiji prekršila je pravo na slobodu izražavanja

Podnosilac predstavke je poslao žalbeno pismo sudu u kojem je sudiju koji je radio na njegovom slučaju nazvao „kretenom“, „neodgovornim klovnom“, i „budalom“ koji bi svoje frustracije trebalo da ispolji na svom psu ili ljubavnici. On je proglašen krivim za uvredu i osuđen na osam mjeseci zatvora. Evropski sud smatra da je „ton pisma u cjelini svakako uvredljiv... Treba napomenuti da podnosilac prijave nije formulisao konkretne pritužbe protiv sudije. On je izrazio svoj bijes i frustracije, ali nije se postarao da navede jasne razloge zašto je, po njegovom mišljenju, sudija na kojeg se žalio zaslužio tako jaku osudu“. Sem toga, Sud smatra da autoritet pravosuđa mora da se poštuje, i da je u principu to „bilo dovoljno važno da opravda ograničenja prava na slobodu izražavanja“. Međutim, Sud smatra da je izrečena kazna od osam mjeseci zatvora bila nesrazmjerna i da je prekršila pravo na slobodu izražavanja.

- *Castells protiv Španije* (predstavka br. 11798/85), presuda od 23. aprila 1992: članak u kojem se osuđuje podrška Vlade napadima u baskijskom regionu nije uvrjedljiv

Podnosilac predstavke je osuđen za vrijeđanje Vlade kroz članak u kojem je osudio njenu podršku ili toleranciju prema napadima na Baske od strane naoružanih grupa. U kontekstu političkih ubistava koja su prošla nekažnjeno, podnosilac predstavke je optužio Vladu da je fašistička organizacija koja je odgovorna za ova nekažnjavanja. Domaći sudovi nijesu identifikovali pojedinačne riječi kao uvrjedljive, već su čitav članak proglasili kao uvredu Vlade. U članku nijesu upotrijebljene nikakve potencijalno uvrjedljive riječi osim riječi „fašista“.

Evropski sud za ljudska prava smatra da je osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. Članak podnosioca predstavke je bio očigledno političke prirode i nije prešao granicu: „Gospodin Castells je započeo članak osudom nekažnjavanja pripadnika raznih ekstremističkih grupa, izvršioca brojnih napada u Baskiji od 1977. godine. On je na taj način opisao činjenice od velikog interesa za javnost ovog regiona, gdje je većina primjeraka časopisa koji je objavio članak rasprodata. [Mada] je iznio ozbiljne optužbe na račun Vlade, koja je po njegovom mišljenju bila odgovorna za situaciju koja je nastala... Članak se mora posmatrati kao cjelina...”

- *Oberschlick protiv Austrije* (br. 2) predstavka br. 20834/92, presuda od 1. jula 1997: osuda zbog nazivanja političara „idiotom“ prekršila je pravo na slobodu izražavanja

Podnosilac predstavke je nazvao političara „trottel“ (idiot) u novinskom članku u kojem kritikuje jedan od njegovih govora. Evropski sud smatra da je, iako uvrjedljiva, upotreba riječi bila opravdana kada se posmatra u datom kontekstu. Sud je zaključio da je političar „očigledno imao za cilj da bude provokativan i da samim tim izazove burne reakcije... riječi podnosioca predstavke... se svakako mogu smatrati polemičkim, [ali] po tom osnovu ne predstavljaju lični napad jer je autor za njih pružio objektivno razumljivo objašnjenje preuzeto iz govora političara...“. Riječ „idiot“ nije neproporcionalna indignaciji koju je političar svjesno izazvao u svom govoru. Osuda novinara je stoga prekršila pravo na slobodu izražavanja .

- *Tammer protiv Estonije* (predstavka 41205/98), presuda od 6. februara 2001: osuda zbog uvrede supruge vladinog ministra nije prekršila pravo na slobodu izražavanja, bez opravdanja za javni interes

Podnosilac predstavke je objavio članak u kojem je suprugu jednog vladinog ministra opisao kao rasturačicu braka (estonski: „abielulõhkuja“) i nepodobnu i ravnodušnu majku koja je napustila svoje dijete (estonski: „rongaema“).

Evropski sud smatra da presuda kojom je novinar osuđen na novčanu kaznu nije prekršila pravo na slobodu izražavanja. On smatra da, iako je osoba prema kojoj su usmjerene uvrede bila udata za istaknutog političara, nije utvrđeno da se data izjava odnosila na bilo kakav javni interes, niti da predstavlja pitanje od javnog interesa. Podnosilac predstavke je takođe mogao da izrazi svoje negativno mišljenje bez upotrebe uvrjedljivog govora. S obzirom na malu novčanu kaznu, Sud je zaključio da su domaći sudovi pravilno uzeli u obzir interese obje strane, tj. zaštitu ugleda drugih i pravo novinara da plasiraju informacije o pitanjima od javnog interesa.

- *Constantinescu protiv Rumunije* (predstavka br. 28871/95), presuda od 27. juna 2000: **upotreba uvrjedljivog termina kojim se nastavnici optužuju za prevaru nije opravdana**

Podnosilac predstavke je upotrijebio termin „delapidatori“ (rumunski: pronevjeritelji) da opiše pojedine nastavnike koji su osumnjičeni za prevaru. On je osuđen zbog uvrede i klevete nastavnika. Evropski sud smatra da ova osuda nije prekršila pravo na slobodu izražavanja: termin „delapidatori“ se u rumunskom jeziku obično koristi za lica koja su osuđena zbog prevare, a lica koja je podnosilac predstavke prozvao nijesu bila osuđena zbog prevare. Iako je on koristio taj termin u kontekstu rasprave o stvarima od javnog interesa (prevara u školama), mogao je da izrazi svoju kritiku i bez upotrebe ovog termina.

- *Colombani i drugi protiv Francuske* (predstavka br. 51279/99), presuda od 25. septembra 2002: **osuda zbog uvrede stranog šefa države prekršila je pravo na slobodu izražavanja**

Podnosioci predstavke, direktor novinske kuće i novinar, osuđeni su zbog uvrede stranog šefa države u jednom članku koji je doveo u pitanje odlučnost marokanskih vlasti, a posebno kralja, u borbi protiv trgovine drogom u svojoj zemlji. Domaći sudovi su smatrali da optužbe za dvoličnost, lukavstvo i licemjerstvo marokanskog kralja predstavljaju uvredu. Pojedinačne riječi nijesu smatrane kao uvrjedljive, već čitav članak i tvrdnje iznesene u njemu.

Evropski sud za ljudska prava smatra da je osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. Iako Sud priznaje da je upotrijebljen jak, polemički govor, on ističe da Konvencija štiti informacije ili ideje koje vrijeđaju, šokiraju ili uznemiruju. Stoga je ograničenje nametnuto podnosiocima predstavke nesrazmjerno cilju kojem se težilo. Osim toga, Sud je istakao da je krivično djelo uvrede šefa države u raskoraku sa idejom moderne demokratije, navodeći da je "krivično djelo uvrede stranog šefa države podložno kršenju prava na slobodu izražavanja, bez ostvarivanja bilo kakve „bitne društvene potrebe“ koja može da opravda takvo ograničenje“. Napomena: U Krivičnom zakoniku Crne Gore još uvijek postoji krivično djelo "Povreda ugleda strane države ili međunarodne organizacije", prema kome novčanom kaznom od tri hiljade do deset deset hiljada eura može biti kažnjen onaj ko javno izloži poruzi stranu državu sa kojom Crna Gora ima diplomatske odnose, njenu zastavu, grb ili himnu, kao i onaj ko javno izloži poruzi Organizaciju ujedinjenih nacija, Međunarodni crveni krst ili drugu međunarodnu organizaciju čija je Crna Gora član. Pored toga što nije u skladu sa principima slobode izražavanja, ovo krivično djelo je apsurdno jer od uvrede štiti simbole, kao i samo one države s kojima Crna Gora ima diplomatske odnose, odnosno samo one organizacije čiji je Crna Gora član. Detaljnije obrazloženje HRA za brisanje i ovog krivičnog djela vidjeti: http://www.hracion.org/wp-content/uploads/predlog_reforme-zakon_o_kleveti_i_uvredi.pdf

- *Porubova protiv Rusije* (predstavka br. 8237/03), presuda od 8. oktobra 2009: **osuda zbog nejasne tvrdnje o homoseksualnoj vezi prekršila je pravo na slobodu izražavanja**

Novinar je napisao članak u kojem je kritikovao zloupotrebu državnih fondova. U članku je nejasno ukazao na to da su političar i javni službenik, uključeni u malverzacije, imali homoseksualnu vezu. Domaći sud je osudio novinara zbog uvrede, navodeći da tvrdnja o homoseksualnom odnosu predstavlja uvredu, posebno uzimajući u obzir ruski mentalitet. Evropski sud za ljudska prava smatra da to predstavlja kršenje prava novinara na slobodu izražavanja. On je naveo da "Sud ne može da raspozna takve pogrdne ili nepristojne termine u tekstu originalnog članka. Čak je i riječ

“homoseksualac” – koja se može činiti kao najsporniji termin u članku – upotrijebljen u kontekstu retoričkog pitanja, bez prozivanja bilo koga [političara ili javnog službenika]“.

- *Birol protiv Turske* (predstavka br. 44104/98), presuda od 1. marta 2005: osuda zbog upotrebe jakih riječi, uključujući riječi „krvavi fašista“ tokom protesta prekršila je pravo na slobodu izražavanja

Podnositeljka predstavke je osuđena na godinu zatvora nakon što je održala govor na protestu u kojem je rekla: „Oni imenuju krvavog fašistu za Ministra pravde. Postavili su fašiste i ubice da vode Vladu“. Osuđena je za uvredu. Evropski sud za ljudska prava smatra da to predstavlja kršenje prava na slobodu izražavanja. Sud je naveo da govor, iako neprijateljski raspoložen prema Ministru pravde, nije sadržao nikakvo navođenje na nasilje ili podsticanje na pobunu i ne predstavlja govor mržnje. Komentari su izneseni na protestu u otvorenom prostoru, što ne omogućava podnositeljki predstavke da ih parafrazira, usavrši i povuče. U prirodi i težini, izrečene kazne su bile nesrazmjerne cilju kojem se težilo.

- *Mengi protiv Turske* (predstavke br. 13471/05 i 38787/07), 27. novembar 2012: osuda zbog nazivanja pravnog naučnika, uključenog u reformu zakona, fanatikom prekršila je pravo na slobodu izražavanja

Podnositeljka predstavke je napisala članak u kojem je za pravnog naučnika koji je uključen u reformu zakona rekla da je „tako opsjednut i sa diskriminatorskim stavom u pogledu krivičnih odredbi koje se tiču žena i djece... umjesto starijih pravnih naučnika, mi sada treba da imamo mlade advokate koji rade u komisijama za pravdu... Oni koji... su svjesni da su diskriminatorski stavovi zastarjeli“. Domaći sud je smatrao da su navedeni pasusi bili uvrjedljivi.

Evropski sud smatra da je presuda prekršila pravo na slobodu izražavanja, navodeći da je "autorka proširila svoje stavove, obojene sopstvenim političkim mišljenjem i viđenjem, koristeći neformalni stil... Domaći sudovi nijesu posmatrali sporne primjedbe u kontekstu i formi u kojoj su izraženi... Uvrjedljivi govor može da spada van zaštite slobode izražavanja ako se svodi na bezrazložno klevetanje, na primjer, kada je jedina namjera uvrjedljive izjave sama uvreda... Međutim, upotreba vulgarnih izraza sama po sebi nije presudna u procjeni uvrjedljivog izražavanja, jer može da posluži samo u stilske svrhe. Za Sud, stil predstavlja dio komunikacije kao oblika izražavanja, i kao takav je zaštićen zajedno sa sadržajem izražavanja“.

- *Tuşalp protiv Turske* (predstavke br. 32131/08 i 41617/08), presuda od 21. februara 2012: osuda zbog vrijeđanja premijera prekršila je pravo na slobodu izražavanja

Podnosilac predstavke je osuđen zbog uvrede zbog novinskog članka u kojem je napisao da „premijer i njegovi ljudi nastavljaju da budu stabilni u kreiranju svojih besmislica... On ne zna šta su zločin ili kazna.... On ne čita, on ne uči. On je zadovoljan sa onim što je ušlo u njegovu glavu... kad je imao 12-13 godina“.

Evropski sud za ljudska prava smatra da je osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. On je naveo da je „autor odlučio da prenese svoje oštre kritike, obojene sopstvenim političkim mišljenjem i viđenjem, upotrebom satiričnog stila... [Iako] uvrjedljiv govor može da spada van zaštite slobode izražavanja ako se svodi na bezrazložno klevetanje, na primjer, kada je jedina namjera uvrjedljive izjave sama uvreda... upotreba vulgarnih izraza sama po sebi nije presudna u procjeni uvrjedljivog

izražavanja, jer može da posluži samo u stilske svrhe. Za Sud, stil predstavlja dio komunikacije kao oblika izražavanja, i kao takav je zaštićen sa sadržajem izražavanja. U ovom slučaju, domaći sudovi... nijesu posmatrali sporne primjedbe u kontekstu i formi u kojoj su izraženi... Stoga... oštre primjedbe sadržane u člancima o kojima je riječ, a posebno one koje su istakli domaći sudovi ne mogu se protumačiti kao lični napad na premijera...”

- *Uj protiv Mađarske* (predstavka br. 23954/10), 19. jul 2011: osuda zbog uvrede u svojstvu kritike vina koje proizvodi državna kompanija prekršila je pravo na slobodu izražavanja

Podnosilac predstavke je bio veoma kritičan prema mađarskom vinu koji proizvodi državna kompanija. On je napisao da „1000 mađarskih forinti za bocu, koja predstavlja najbolji vinogradski predio u svijetu, mađarski nacionalni ponos i blago... [to bi me moglo rasplakati]. Ne samo zbog ukusa - iako je samo to dovoljno za obiman plač: kisjelo, neukusno i pretjerano oksidisano, sa sastojcima lošeg kvaliteta prikupljenih od svih vrsta ostataka, siva buđa i po malo šećera iz Serenča, buđavo bure - ali zato što smo još uvijek tamo...: stotine hiljada Mađara pije [ovo] sranje sa ponosom, čak i posvećenošću... naš napaćeni narod je primoran da ga jede (pije) i da plaća za to najmanje duplo (jer govorimo o državnoj kompaniji); marljivo se objašnjava, koristeći najčešće kretensku demagogiju obje strane, da je ovo nacionalno blago, tako i treba da se pravi, od novca svih nas, a to je veoma, veoma dobro, a mi još treba da budemo srećni zbog toga sa dostojanstvenim izrazom lica. Ovako su stanovnici (subjekti) zemlje poniženi od strane podlog režima uz pomoć pola litre bezalkoholnog pića...” On je osuđen zbog uvrede.

Evropski sud za ljudska prava smatra da je osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. Sud je naveo da je „način izražavanja koji je podnosilac predstavke upotrijebio uvrjedljiv. Ipak, predmet slučaja nije klevetna izjava o činjenicama već vrjednosni sud ili mišljenje, kao što je priznato od strane domaćih sudova. Publikacija o kojoj je riječ predstavlja satiričan pomen kompanije u kontekstu vladinih ekonomskih politika i stavova potrošača... primarni cilj podnosioca predstavke je bio da se podigne svijest o manama državnog vlasništva, a ne da omalovaži kvalitet proizvoda kompanije u očima čitalaca. Mišljenje je izraženo u odnosu na vladine politike koje se odnose na zaštitu nacionalnih vrijednosti i ulogu privatnih preduzeća i stranih investicija. Stoga se bavio stvarima od javnog interesa... Domaći sudovi nijesu uspjeli da uzmu u obzir činjenicu da mediji mogu pribjeći određenom stepenu pretjerivanja ili čak provociranja, ili drugim rečima da imaju neumjerene izjave... izbor riječi koji je podnosilac predstavke upotrijebio jeste pretjeran, ali je iznesen u javnom kontekstu; izraz koji je upotrijebljen se, nažalost, često koristi u opisu nisko-kvalitetnog vina i njegova vulgarnost stoga predstavlja nasilan dio načina izražavanja.”

- *Andrushko protiv Rusije* (predstavka br. 4260/04), presuda od 14. oktobra 2010: osuda političara zbog uvrede drugog političara u izbornom letku prekršila je pravo na slobodu izražavanja

Podnosilac predstavke je političar koji je objavio letak u toku izborne kampanje u kojem se drugi političar naziva „strašni čovjek čije bogatstvo je izgrađeno od naših suza... šta god on preuzme, to je proketo”. Taj rivalni političar ga je tužio za uvredu i pobijedio, dok su domaći sudovi utvrdili da su izjave jasno uvrjedljive i formulisane na ciničan način. Evropski sud za ljudska prava smatra da je presuda prekršila pravo na slobodu izražavanja, navodeći da „mora postojati jasna razlika... između kritike i uvrede... Političke pogrdne izjave se često prelivaju u lični aspekt života... Sud prihvata da se neki izrazi u letku mogu smatrati polemičkim. Oni, međutim, ne predstavljaju uvredu niti bezrazložan

lični napad, jer su ih autori potkrijepili objektivnim objašnjenjem. Iako su komentari sadržani u letku bez sumnje ozbiljno kritični, oni su ipak proporcionalni sa frustracijama i revoltom prouzrokovanim ponašanjem gospodina K....“

- *Gavrilovici protiv Moldavije* (predstavka br. 25464/05), presuda od 15. decembra 2009: **osuda zbog nazivanja osobe fašistom prekršila je pravo na slobodu izražavanja**

Podnosilac predstavke je bio osuđen jer je jednu osobu nazvao „fašistom“, što se ocenjuje kao uvrjedljivo. Podnosilac predstavke je tvrdio da nije koristio tu riječ. Evropski sud za ljudska prava smatra da je osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. Sud je naveo da „čak i pod pretpostavkom da je podnosilac predstavke nazvao I.M. „fašistom“, domaći sudovi nijesu uspjeli da se bave ključnim pitanjem da li izjava koja mu se pripisuje može da predstavlja vrjednosni sud, za čiju istinitost, za razliku od izjava o činjenicama, nije potreban dokaz. Sud podsjeća da je ranije utvrdio da termini kao što su „neo-fašista“ i „nacista“ ne opravdavaju automatski osudu za klevetu po osnovi posebne stigme koju ove riječi nose sa sobom... generalno uvredljivi izrazi „idiot“ i „fašista“ mogu se smatrati prihvatljivom kritikom u određenim okolnostima... nazivanje nekoga fašistom, nacistom ili komunistom ne može samo po sebi da se identifikuje sa izjavom o činjeničnoj partijskoj pripadnosti te osobe“.

- *Bodrožić protiv Srbije* (predstavka br. 32550/05), presuda od 23. juna 2009: **osuda zbog upotrebe riječi „fašista“ i „idiot“ prekršila je pravo na slobodu izražavanja**

Podnosilac predstavke je istaknutog historičara nazvao „fašistom“ i „idiotom“. Domaći sud je zaključio da je članak podnosioca predstavke kao jedini cilj imao uvredu. Evropski sud smatra da je presuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. On je naveo da je „u kritici upućenoj J.P. podnosilac predstavke upotrijebio oštre riječi koje se, naročito kada se izgovore u javnosti, često smatraju uvrjedljivim. Međutim, njegove izjave su iznesene kao reakcija na provokativni intervju, a u kontekstu slobodne rasprave o pitanju od opšteg interesa za demokratski razvoj regiona i zemlje u cjelini. Njihov sadržaj nije ni na koji način imao za cilj podsticanje na nasilje... Štaviše, član 10 ne štiti samo „informacije“ ili „ideje“ koje se prihvataju ili smatraju kao neuvredljive, već i na one koje vrijeđaju, šokiraju ili uznemiravaju“.

- *Długołęcki v. Poland* (application no. 23806/03), judgment 24 February 2009 (**conviction for insulting a politician violated right to freedom of expression**):

Podnosilac predstavke je kritikovao jednog političara u novinama, navodeći da je „već kao gradonačelnik dostigao svoj nivo nekompetentnosti prije nekoliko godina, ali ta greška ga nije spriječila i on je nastavio da puzi na viši nivo“. Domaći sud je smatrao da „ovo predstavlja uvredu, naročito jer je upotreba ovih riječi, posebno riječi „puzi“ nesumnjivo pogrdna...“

Evropski sud je smatrao da je ova osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. On je naveo da je „domaći sud usvojio usku definiciju onoga što bi se moglo smatrati prihvatljivom kritikom, isključujući iz nje sve izjave kojima se izražava „prezir i nepoštovanje“... Pritom, sud nije uzeo u obzir činjenicu da su sporne izjave iznesene u kontekstu žestoke političke debate. Štaviše, on nije primjetio da je podnosilac predstavke ostvarivao svoje pravo na saopštavanje informacija i ideja o političkim pitanjima i o drugim pitanjima od javnog interesa i da na taj način može da pribjegne određenom stepenu pretjerivanja. Izjave o kojima je riječ su bile ograničene na procjenu profesionalnog aspekta

života gospodina A.W. i osudile su njegove navodne nedostatke sposobnosti kao političara. Sud navodi da, iako se političke pogrdne izjave često prelivaju u lični aspekt života, u ovom slučaju kritički komentar podnosioca predstavke ne zalazi u privatni ili porodični život tog političara".

- *Lepojić protiv Srbije* (predstavka br. 13909/05), presuda od 6. novembra 2007: reći nekome da nešto čini "sumanuto" ne znači nužno da mu se prebacuje da je mentalno obolio i tako vrijeđa privatnost

Podnosilac predstavke je objavio letak u kojem je opisao jednog političara, predsjednika opštine, kao „skoro nenormalnog“ u kontekstu rečenice da "sumanuto troši novac...". Domaći sudovi su smatrali da se ovim sugerše na mentalnu bolest i osudili podnosioca predstavke zbog uvrede.

Evropski sud smatra da je osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. On je naveo da je „meta kritike podnosioca predstavke bio gradonačelnik kao javna ličnost, a riječ „sumanuto“ očigledno nije upotrijebljena da se opiše njegovo mentalno stanje, već da objasni način na koji je on navodno trošio novac lokalnih poreskih obveznika... Podnosilac predstavke... je jasno imao neki razlog da vjeruje da je gradonačelnik mogao biti umješan u krivične aktivnosti, kao i da njegov mandat nije zakonit. U svakom slučaju, iako je članak podnosioca predstavke sadržao oštar govor, to nije bio bezrazložan lični napad i fokusirao se na pitanja od javnog interesa a ne na privatni život gradonačelnika, što je bilo očigledno iz sadržaja članka, njegovog opšteg ton kao i konteksta.“

Pripremio: Peter Noorlander, direktor Media Legal Defence Initiative, u saradnji sa HRA

British Embassy
Podgorica

Bilteni se objavljuju u okviru projekta "Monitoring novinarskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori" koji finansiraju Britanska ambasada u Podgorici.
